

SZÁDOCZKI VERA*

Náray György szentekről szóló énekeinek forrásaihoz

A trienti zsinat szellemében összehívott, annak határozatait érvényesíteni kívánó 1629-es nagyszombati zsinat rendezni kívánta az egyházi éneklést, szabályozni a liturgiában használt énekeket, kiszűrni a protestáns eredetűeket és helyükbe újat adni a nép kezébe. Ennek szellemében jelentek meg első katolikus énekeskönyveink,¹ és ezt az elgondolást érezhette magáénak Náray György, aki a zsinat szellemében készült kötetét 1695-ben jelentette meg *Ljra coelestis* címmel Nagyszombatban. A kötet belső utalásai és szakirodalmi külső érvek többször említik, miből, hogyan dolgozhatott Náray a kötet összeállításakor.² Az énekeskönyv kántoroknak és lektornak szóló előszavában azt írja Náray, hogy a kötet énekei

---

* A szerző a HUN-REN–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tudományos munkatársa.

¹ *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-catholicae in Regno Hungariae, Pars secunda*, collegit Carolus PÉTERFFY, Posonii, 1742. Synodus diocesana habita sub Ferdinando II. Caesare H. Rege et Petro Pázmány Archi-Episcopo Strigoniensi, Tyrnaviae IV. Oct. Anno MDCXXIX. ex impresso eodem anno, 232–296. Az éneklésről pl. ld. 254: „Et quoniam ante et post conciones, de more Patriae, cantiones vulgares per Magistros Scholarum praecinuntur: nemo Parochorum deinceps permittat, ut ulla hujusmodi cantilena decantetur, nisi quae a Vicario generali fuerit approbata. Injungitur itaque Domino Vicario, ut adscitis adiutoribus, quos opportunos judicaverit, seligat cantiones, quas Illustrissimus Archi-Episcopus imprimi curabit, ad usum hujus Dioecesis: praeter quas aliae, in Ecclesia, vel processionibus, ac peregrinationibus, non cantentur.” Vö. még SILL Ferenc, *Náray György liturgikus feljegyzései*, Vigília, 1965, 491; PAPP Ágnes, *Katolikus egyházi zene (16–17. század): 3. nébének = Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, főszerk. KŐSZEGHY Péter, V, Budapest, Balassi, 2006, 187–191, 188.

² SILL Ferenc, *Náray György (1645–1699)*, Vigília, 36(1971)/11, 752–758, 755–758; SILL Ferenc, *Csütörtök mezőváros története*, Pozsony, Kalligram, 1996, 152–158; BÉKESI Emil, *Magyar egyházi írók csarnoka. Náray György 1645–1699.*, Új Magyar Sion, 1884, 3–14, 161–171, 333–346, 501–521, különösen: 167, 502–520; BOGISICH Mihály, *Régi templomi énekeink III: Náray György esztergomi kanonok*, Egyházművészeti Lap, 1881, 296–303; BOGISICH Mihály, *Magyar egyházi nébénékek a XVIII. században*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1881 (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből IX. kötet, XI. szám), 24–27; BARTALUS István, *A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században*, Pest, Eggenberger, 1869 (Értekezések a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztálya Köréből, 1/8), 73–75, 94–95, 100, 136–143, 173–178.

közül mintegy százat maga szerzett kezdetleges költészettel, ezeken kívül néhányat más kertekből gyűjtögetett.³ Ez számokban kifejezve azt jelenti, hogy a kötet 167 énekéből bizonyosan máshonnan vette a latin énekek (hímnuszok, zsoltárok, misetételek stb.) egy jelentős részét és találhatunk nála korábbi katolikus énekeskönyvekből, sőt protestáns hagyományból átvett tételeket is. A Régi Magyar Költők Tára 17. századi sorozatának készülő kötetéhez végzett vizsgálódásaim során a kötet 98 énekének nem találtam korábbi előfordulását, tehát valószínűleg komolyan vehető Náraynak az a kijelentése, hogy mintegy 100 éneket ő szerzett. Jelen tanulmányban azonban nincs mód arra, hogy minden egyes éneket külön-külön vizsgáljak, így csak egy elsőre kisebbnek tűnő szelet, a szentekről szóló énekek forrásainak feltárását tűztem ki célul, de ez is túl bőséges anyagnak bizonyult, így különböző mélységben lesz szó az egyes énekekről: nem minden énekbe tudtam magam egyforma mélységben beleásni, nem mindegyikhez találtam meg a forrást, illetve volt, aminek már korábban azonosították az előzményét, ugyanakkor voltak olyan énekek, melyek újdonsággal szolgáltak.

A *Lyra coelestis*-ben összesen 15 ének szól szentekhez, szentekről, az alábbi táblázat szerint: 1–1 ének Keresztelő Szent Jánosról, Péter apostolról, a mártírokról általában, Szent Györgyről, Szent Miklósról, Szent Istvánról, Szent Lászlóról, Szent Imréről, a szent angyalokról, Szent Erzsébetről és Szent Józseféről, 2 magyar éneket találhatunk Szent Mártonhoz, illetve egy latin és egy magyar éneket Szent Ágnes életéről.

Szent	Náray lap-szám	Cím / <i>Incipit</i> ...	Kotta ⁴	Nótajelzés
Keresztelő Szent János	114–115.	Cantio de S. Joanne Bapista / <i>Hogy énekelhessünk Te dicsőretdet...</i> , 10 vsz.	♯ RMDT II. 113/II.	–

³ „Hae autem subsequentes cantiunculae circiter plus, minus, centum praeter pauculas aliquas, velut rosas ex alieno horto collectas, a me rudiori minerva elaboratae...” Georgius NÁRAY, *Lyra coelestis*, Tyrnaviae, typis Academicis, 1695, [14]. (RMK I 1479)

⁴ ♯ szimbólum jelöli, ha a *Lyra coelestis*-ben megtalálható az ének kottája. Ebben az oszlopban szerepel, a kotta modern kiadása, rá vonatkozó zenei szakirodalom: PAPP Géza, *A XVII. század énekelt dallamai*, Budapest, Akadémiai, 1970 (Régi Magyar Dallamok Tára, 2 – a továbbiakban: RMDT II).

Szent Péter apostol	116–117.	Cantio de S. Petro Apostolo / <i>Szent Péter Apostol nagy dicsireit...</i> , 12 vsz.	♪ RMDT II. 108.	–
mártírok	117–119.	Cantio de SS. Martyribus / <i>Tiszteletjük örömmel, Szentek érdemeiket...</i> , 17 vsz.	♪ RMDT II. 149/b	–
Szent György	120–123.	Cantio de Sancto Georgio Martyre / <i>Mondjuk Szent György énekét...</i> , 21 vsz.	♪ RMDT II. 270.	–
Szent Márton	123–124.	Cantio de Sancto Martino / <i>Gyermekek ma vigadgyatok...</i> , 4 vsz.	♪ RMDT II. 254.	–
	125–127.	Cantio Secunda de Sancto Martino / <i>Szent Mártonnak ünnep napja...</i> , 12 vsz.	♪ RMDT II. 65/a	–
Szent Miklós	128–130.	Cantio de S. Nicolao / <i>Ünnepnapot tartván, az Úrban vigadjunk...</i> , 10 vsz.	♪ RMDT II. 257.	–
Szent István	130–132.	Cantio de S. Stephano Rege Hungariae / <i>A Szent István Magyar Országunk leg első Királya...</i> , 15 vsz.	♪ RMDT II. 216.	Gyönyörköd-jél Szűz Maria, Istennek Sz. Anyja
Szent László	132–134.	Cantio de Sancto Ladislao Rege / <i>Aldott legyen Isten az ő kedves sok szentiben...</i> , 14 vsz.	♪ RMDT II. 171.	Dicsőült helyeken menyei Paradicsom
Szent angyalok	135–136.	Cantio de Sanctis Angelis / <i>Kilenc Angyal Kar, Meny dicsőségében...</i> , 12 vsz.	♪ RMDT II. 128.	Ergo si Patientum Lubens patiar
Szent Imre	137 – 138.	Cantio de Sancto Emerico / <i>Szent Imre Hercegg, Szent István Király szerelmes Fia...</i> , 20 vsz.	♪ RMDT I. 90.	Emlékezzél meg te gyarló ember a' te Istenedről
Szent Ágnes	141–142.	Cantio Eadem Ungarice / <i>Szűz Szent Agnes akít tisztel mindenféle Tartomány...</i> , 6 vsz.	(♪ a latin változatnál) RMDT II. 255	–
Szent Erzsébet	142–144.	Cantio de S. Elizabetha Hungariae Regis Filia / <i>Szent Erzsébet asszony életiről...</i> , 16. vsz.	♪ RMDT II. 104.	–

Szent József	236	Cantio de S. Josepho, Sponso B. M. V. / <i>Joseff menybéli több szentek dicsősége...</i> , 10 vsz.	♪ RMDT II. 110.	–
--------------	-----	--	-----------------------	---

A vizsgalódást kezdjük az utolsóként említett Szent Ágnes énekekkel. *A Szűz Szent Ágnes, akit tisztel mindenféle tartomány...* kezdetű ének latin változata olvasható a kötetben az ének előtt,⁵ erre utal a címe is: *Cantio eadem Ungarice*. Tehát a forrás azonosítása nem okozott különösebb nehézséget. Viszont a latin éneket nem tartalmazza egyetlen himnológiai gyűjtemény sem, nem ismert sem a nemzetközi sem a hazai himnológiai irodalomban, minden bizonnyal a latin szöveg is Náray költeménye. Erre a következtetésre jutott Papp Géza is, aki az RMDT II-ben a latin változat jegyzeteiben ezt írja: „a hat versszakos ének Náray költeményének látszik.”⁶ Az ének dallamáról is megállapítja, hogy kompiláció, mert a középrésze önállóan is előfordul egy másik éneknél, az eleje mazurka ritmus, a befejező sorai pedig népies hangvételűek. Azt eddig nem sikerült azonosítani, hogy a latin ének milyen források alapján készült: szentéletrajz, legenda vagy más latin himnusz. Mindenesetre ez az ének latin és magyar szöveggel, dallammal együtt Náray saját szerzeményének tekinthető.

Énekek és a szentek legendái

A magyar szentek énekei közül kettőt említenék röviden, a Szent Istvánhoz és a Szent Lászlóhoz szólót. Mindkettő bekerült már a kutatók látókörébe, így e helyütt csak megismétlem a szakirodalomban róluk megírtakat. *A Szent István Magyarországnak legelső királya...* kezdetű éneket Alszeghy Zsolt közölte az 1938-as Szent István emlékkönyvben, róla annyit írva, hogy a korábbi Szent István-énekekhez képest Náray himnusza szorosabban ragaszkodik a legenda versbe foglalásához.⁷ Az *Áldott legyen Isten az ő kedves sok szentiben...* kezdetű Szent László

⁵ *Cantio de S. Agnete Virg. et Mart. / Sancta Agnes cuius festum hodie celebramus...* ♪ (*Lyra coelestis*, 139–140, 6 vsz.)

⁶ RMDT II, nr. 255.

⁷ ALSZEGHY Zsolt, *Szent István a magyar egyházi költészetben = Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulójára*, szerk. SERÉDI Jusztinián, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1938, 325–344, 332. Vö. még: *Énekek Szent István király tiszteletére: Cantio de Sancto Stephano Rege*, szerk. KOVÁCS Andrea, MEDGYESY S. Norbert, Budapest, Magyar Napló, 2014, 188–190.

énekekkel kapcsolatban hasonló megállapításra jutott Medgyesy S. Norbert. A történelmi ének Szent László életéről és csodás tetteiről szól. Az ének szövegének fő forrása Szent László legendája, amely 1192-es szentté avatása után keletkezett. A legenda részleteit június 27-e virrasztó zsolozsmájában recitálták.⁸ Tehát általánosan elterjedt és ismert szöveg alapján dolgozott Náray, sőt a dallamát is közismert és általánosan elterjedt énektől kölcsönözte, *A dicsőült helyeken mennyei paradicsomban...* dallamát az 1600-as években katolikusok és protestánsok egyaránt kedvelték.⁹

Szent György a középkortól kezdve nagy tiszteletnek örvendett Magyarországon. Nemcsak irodalmi emlékek, de művészettörténeti alkotások is szép számmal őrzik kultuszának nyomait. Ezekből az emlékekből alapvetően – és nagyon leegyszerűsítve – kétféle György-kép rajzolódik ki: a sárkányölő vitéze és a mártíré. Náray *Mondjuk Szent György énekét...* kezdetű, refrénes szerkezetű éneke ez utóbbi csoportba tartozik, 21 versszakon át sorolja a válogatott kínzásokat, melyeket Györgynek ki kellett állnia hitéért. Első olvasásra úgy tűnt, hogy Náray vagy összekeverte egy másik szenttel, vagy összeszedgetett minden próbatételt és kínzási formát, amit a mártíroknak úgy általában ki kellett állniuk. Az első feltevés nyilván nem állja meg a helyét: Náray György – aki Szent György napján született, és Szent György nevét viseli – különös figyelmet szentelt életében és munkásságában Szent Györgynek, nem valószínű, hogy bárkivel is összekeverte volna. Náraynak 1692-ben megjelent egy *Novus annus bissextilis*¹⁰ című gyakorlatias, hitbuzgalmi könyvecskéje, melynek végén közöl egy latin officiumot – a hórákra tagolt himnusszal együtt – és egy litániát Szent Györgyről. Nem vizsgáltam, mert nem tartozott jelen feladatok közé annak eldöntése, melyik műve készült el előbb (nem a megjelenést nézve, hanem ténylegesen) az énekeskönyv vagy a *Novus annus*, de kézenfekvőnek tűnt, hogy az officium *O Graeciae par Municeps...* kezdetű latin himnusza forrásként szolgálhatott egy magyar éneknek. (Vagy viszszájára fordítva: ha egy magyar éneket fordít valamiből, akkor azt a latint teszi be egy későbbi kötetbe.) Itt azonban nem ez történt. A két szövegnek nincs köze egymáshoz. A latin officiumi himnusz a sárkányölő alakját helyezi előtérbe a

⁸ *Énekek Szent László király tiszteletére: Cantiones de Sancto Ladislao Rege*, szerk. KOVÁCS Andrea, MEDGYESY S. Norbert, Budapest, Magyar Napló – Írott Szó, 2017, 162–163. (Kotta és szöveg: 163–165.)

⁹ *Énekek Szent László...*, i. m., 163; RMDT II, 297, 562–563, nr. 171.

¹⁰ Georgius NÁRAY, *Novus annus bissextilis*, Tyrnaviae, 1692. RMK II 1720. Az officium: 93–101; a litánia: 102–106.

mártírral szemben. A magyar ének forrása nem is az itt közölt litánia volt, annak invokációi sem mutatnak jelentős egyezést az ének tartalmával. A *Breviarium Romanum* és a *Missale Romanum* György napjára a mártírok közös zsoltosmáját és himnuszát adja, nem kifejezetten György-éneket. A *Martyrologium Romanum*¹¹ olvasható legendájával ugyan mutat azonos pontokat, de számos olyan eltérést is, mely kizárja, hogy az lett volna a forrása. A közel 300 oldalas *Vita S. Georgii megalomartyris* című könyvet, mely ugyan 18. századi kiadásból ismert, de az *Acta Sanctorum* alapján lett összeállítva, nem vettem össze alaposabban az énekkel, a túlságosan terjedelmes kötetben leírtakat nehezen lehetett volna párhuzamba állítani a hozzá képest rövidke énekszöveggel – ének, verses szöveg nincs benne. Érdekes módon a szöveg több hasonlóságot mutat a *Magyar Anjou Legedárumban* szereplő képsorozattal.

A 7. versszak az első tábla bal alsó képével:

Illy kinnyában Tűz lángjával
Oldala süttetették,
És vas gereblye fogával
Teste meg szaggattaték,
Isteniért Hitiért kionta szép Piros vért.
Örüljünk minnyájan, Alleluját mondjunk,
Alleluja hálá legyen az Istennek.
Alleluja hálá legyen az Istennek:
Trombita dob szóval örömhír lövéssel;
Áldjuk Istent, és dicsírjük Sz. György Vitézt,
Áldjuk Istent, és dicsírjük Sz. György Vitézt.

A 8. versszak az első tábla jobb alsó képével:

1. tábla

Decius azt hogy meg látta,
Szent Györgynek hogy nem árthatna,
Erös két különb méreggel
Őt héjában itatta.

¹¹ *Martyrologium Romanum, editio princeps (1584)*, a cura di Manlio SODI, Roberto FUSCO, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2005 (Monumenta Liturgica Concilii Tridentini, 6), 147–148.

2. tábla

A 9. versszak a 2. tábla jobb felső képével:

Másnap éles vas kerékre
Új kínokra adáték;
De György Esedezésire
A kerék csak elromlék.

A 10. versszak a 2. tábla bal alsó képével:

Heves olvat Olom fördőt,
Decius haragban szörzött,
Kiben minden kívül Isten,
Szent Györgyöt úgy is megörzött.

A 13–14. versszak a 2. tábla jobb alsó képével:

A sok szép Igíretekre,
Szent György midőn csak nevetne,
Pogány örült Bálványihoz,
Templomban őt vitette.

De Szent György Imádságára,
Ím az egész nép láttára,
Öszveomlott az Bálványok
Temploma, és az oltára.

Több ponton mutat egyezést az ének a *Martyr milesque Christi*... kezdetű, Magyarországon általánosan elterjedt szekvenciával¹² is, úgymint a kerékbe törés, a bálványok lerombolása, de sok helyen el is térnek egymástól, így erre sem lehet megnyugtatóan azt mondani, hogy a forrása lenne. A dallam vizsgálata sem visz

¹² KOVÁCS Andrea, *A középkori liturgikus költészet magyarországi emlékei: Szekvenciák – Kritikai dallamkiadás*, Bp., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, 2017 (Musica Sacra Hungarica, 1), 57*; 211*–212*; 320*, 31–32.

közelebb minket a megoldáshoz, Papp Géza sem talált különösebb támpontot sem a dallam, sem a szöveg forrásához.¹³

Énekek és a breviárium

Az énekeskönyv legutolsó éneke Szent Józsefhez szól. Viszonylag egyértelműnek tűnik a címben a forrás megjelölése: *Ultimo subjungitur Cantio de S. Josepho, Sponso B. M. V. recenter occasione Ejusdem Festi composita, ac feré ex hymnis Breviarii translata*, mégis kihívást jelentett a forrás azonosítása, de nem eredmény nélkül. Lássuk most ezt bővebben! Szent József tiszteletének nyomai a 12. századtól vannak jelen az egyházban, ekkorra tehető a március 19-ei ünnepének eredete is, de csak a 15. században lett általánossá, mikor IV. Sixtus pápa 1479-ben felvette a római breviáriumba és misekönyvbe. XV. Gergely tette kötelező ünnepé 1621-ben II. Ferdinánd kérésére.¹⁴ 1654-ben III. Ferdinánd elrendelte, hogy az örökös tartományokban a József nap általános ünnepnap legyen, 1655-be Csehországban is ugyanezt tette (József, a béke megtartója ünnepként). Minden bizonnyal ezen események nyomán kezdtek megszorodni a hazai nyomtatványokban is a Szent Józsefhez kapcsolódó officiumok és ezek szerves részeként a himnuszok a 17. század végétől. Így találkozhatunk vele az *Officium Rákócziánium* kiadásaiban (a latinban és később a magyarban is), a *Lelki fegyverházban*, a *Manuale Marianum*-ban, a *Lelki virágos kertben*, de ezek egyrészt a *Joseph David filius...* kezdetű himnusz fordításai, *József, Dávid házából született...* kezdettel, másrészt a *Salve Pater Salvatoris...* kezdősorú ének található meg bennük, egyik sem egyezik Náray szövegével, nem ezekből a hazai kiadványokban elérhető latin szövegekből fordította énekét. Még egy eseményt érdemes kiemelni a Szent József-ünnep történetéből, melyben talán felfedezhetjük a Náray-szöveg létrejöttének motivációját, alkalmát. I. Lipót 1675-ben érte el, hogy pápai bullával erősítsék meg, hogy Szent József az osztrák örökös tartományok patrónusa.¹⁵ Miért érdekes ez? Fennmaradtak Náray csütörtöki plébánossága alatt összeírt prédikációs vázlatok 1674–1677/78 közötti időszakból *Conciones dominicales et fes-*

---

¹³ RMDT II. nr. 270.

¹⁴ *Liturgikus lexikon*, szerk. KÜHÁR Flóris, RADÓ Polikárp, Komárom 1933, 182–183.

¹⁵ *Enchiridion liturgicum* II., ed. Polycarpus RADÓ, Romae–Freiburgi, Brisc.–Barcinone, 1966, 1378.

tivales címen, ma Esztergomban őrzik a kötetet a Főszékesegyházi Könyvtárban.¹⁶ Az autográf kéziratot szintén a legutolsó lapján, de egy korábbi, 1675-ös prédikációra visszautalva már olvasható e Náray-ének utolsó két strófája. A kapcsolódó prédikáció címe: *Homilia Pro festo S. Josephi hoc anno 1675 primitus pro celebri et Forensi Festo receptum in Hungaria et publicatum ad votum Regis nostri et Imp. Leopoldi cum esset desponsata Mater Jesu Maria Joseph.*

E rövid összefoglaló és kitérő után térjünk rá, tulajdonképp mi lehet a forrása a *József, menyélti több szentek dicsősége...* kezdetű éneknek. Maga Náray írja az ének címében, hogy breviáriumi himnuszokból fordította, így végig lapoztam a trienti zsinat szellemében megjelentetett római breviárium néhány kiadását – köztük a kritikai kiadást¹⁷ is, az esztergomi breviáriumot (mivel Esztergomi egyházmegyes pap volt), de egyikben sem találtam olyan himnuszt, mely forrásul szolgálhatott volna. A zsinat határozatai alapján kiadott római breviáriumban a Sanctissime fohász, a második nocturnus olvasmányai (Szent Bernát *Misus est* prédikációjából) és a harmadik nocturnus olvasmányai (ugyanazok, mint a karácsonyi vigília olvasmányai, Szent Jeromos prédikációjából) találhatók, a többi rész megegyezik a közös hitvallók szövegeivel.¹⁸ Megvizsgáltam a himnológiai gyűjteményeket, köztük Holl Béla *Repertoriumát*,¹⁹ mely a Magyarországon használt latin himnuszokat, szekvenciákat, trópusokat, allelujákat veszi számba. Ebben két Szent Józsefhez kapcsolódó tétel található, közülük az egyik a *Te Joseph celebrent...* kezdetű himnusz,²⁰ mely a 17. század végéről egy zágrábi pálos vesperáléből ismert, de csak a 18. századra vált a magyar rítusterült szilárd elemévé,²¹ és ez határozott egyezéseket mutatott a Náray-szöveggel.

¹⁶ MS II. 265.

¹⁷ *Breviarium Romanum, editio princeps (1568)*, a cura di Manlio SODI, Achille Maria TRIACCA, Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 1999 (Monumenta Liturgica Concilii Tridentini, 3), Festa Martii: 750–759.

¹⁸ *Uo.*, 750–759; Andre WILMART, *L'office de saint Joseph et l'hymne Te Joseph celebrent*, Revue Grégorienne, 1926/1, 1–12, 3–4. Ezúton szeretném megköszönni Marti Tibornak, hogy segített megszerezni a tanulmányt, és Koós Eszternek a francia szöveg fordítását.

¹⁹ HOLL Béla, *Repertorium hymnologicum medii aevi Hungariae*, s. a. r. KÖRMENDY Kinga, Budapest, OSZK, 2012.

²⁰ *Uo.*, 76 (175. tétel). Elírás miatt a D betűnél szerepel a kötetben (De Joseph), a mutatókban helyesen van. Ulysse CHEVALIER, *Repertorium hymnologicum*, Paris–Bruxelles, 1889–1912, 20120. (Továbbiakban: CHEVALIER)

²¹ SZOLIVA Gábor, *A középkori zágrábi zsolozsma himnusz dallamai a fennmaradt kottás források tükrében*, doktori értekezés, 2020, 87.

Maga a himnusz, a keletkezésének története és a szerzőség kérdése már a múlt század elején foglalkoztatta a kutatókat.²² Annyit bizonyosra vettek, hogy a himnusz a spanyol-olasz kármeliták Szent József iránti tiszteletének köszönheti létrejöttét, és végül az officiumokba való bekerülését is. André Wilmart a *Revue Grégorienne* 1926-os számában járja körül alaposabban a témát. Eszerint egy Chiara Maria nevű itáliai karmelita szerzetesnő élete és munkássága sok kérdést megválaszol a vers kapcsán. Ő Szent Teréz példáján felbuzdulva a lehető legnagyobb mértékben ki akarta terjeszteni Szent József tiszteletét és kultuszát. A Vittoria Colonna (1610. április 11. – 1675. augusztus 22.) néven született hölgy befolyásos családból származott.²³ Nővérével, Annával, egy fogadalmat követően 1643-ban, a római Via della Lungarán egy karmelita kolostort kezdett építtetni *Regina coeli* tiszteletére, melynek első rendfőnöknője Chiara Maria lett. Életének utolsó éveiben Chiara Maria arra igyekezett használni befolyását a bíborosoknál és magánál a pápánál is (X. Kelemen), hogy Szent József tiszteletét az egész egyházban növelje. Ő kérvényezte a Szent Rítuskongregációtól, hogy a március 19-i ünnepet emelje másodosztályú ünneppé az egész egyházban (ezt a kármelitáknak már korábban engedélyezték), és állítsanak össze egy megfelelő himnuszokból és antifónákból álló officiumot. Különböző nehézségek, elutasítások, új kérvények árán ezt el is érte, 1671-ben hagyták jóvá a kérését. Az officium tervezetén valószínűleg sokat vitatkoztak, Chiara Maria életrajza szerint²⁴ ő a bíborosokat kérte, hogy állítsák össze az officiumot, ezt azonban elutasították, és kérték, ő hozza el az officium szövegét, melyért folyamodott. A jezsuita Giuseppe-Antonio Patrignani, aki Szent József életéről egy kötetet állított össze, s

²² WILMART, *L'office de saint Joseph...*, 1–12.

²³ Apja Filippo Colonna (1578–1639), a Nápolyi Királyság főlovászmestere. Nővérének, Donna Annának (1601–1688) férje Taddeo Barberini volt, aki VIII. Orbán pápa unokaöccse és egy ideig római prefektus volt. WILMART, *L'office de saint Joseph...*, 18. j. i. m., 7.

²⁴ *Vita della ven. Madre Suor Chiara Maria della Passione, Carmelitana Scalza, Fondatrice del Monastero di Regina Coeli, nel secolo donna Vittoria Colonna [...] scritta dal Padre Fra Biagio della Purificazione, Carmelitano Scalzo della Provincia di Roma, Cronista generale del suo Ordine* (Roma, stamp, di G. Vanacci, 1681, in 4°, 600 p.). Néhány évvel később (1687) az avignon-i karmelita Hyacinthe de l'Assomption atya elkészítette a francia fordítást, *La Vie de la vénérable Mère Claire-Marie de la Passion*. Az adatok Wilmart tanulmányából származnak: WILMART, *L'office de saint Joseph...*, 18. j. i. m., 6.

ebben tárgyalja az officium keletkezését és Chiara Maria e téren tett erőfeszítéseit, egy megjegyzést ír abba,²⁵ miszerint a Szent József officium teljesen a karmeliták sajátja, „Gio. della Concenzione” generális atya munkája volt.

A himnuszok és antifónák végül az 1680-ban bevezetett officium részei lettek, de Wilmart véleménye szerint minden bizonnyal már készen kellett állniuk jó tíz évvel korábban, mikor 1671-ben jóváhagyták az ünnepet, s mivel a bíborosok nem akartak felelősséget vállalni az új szövegekért, az atya, aki mindvégig segítsége volt Chiara Mariának a háttérben, saját szerzeményeit javasolta, s ezeket fogadtatta el a szerzetesnő. De 1670-ben ő még nem volt generális (amilyen minőségben minden bizonnyal Patrignani ismerhette²⁶), ekkor még csak a spanyol kongregáció prokurátora volt a Kúriánál, a neve Juan de la Concepcion.²⁷ Életéről keveset tudni, római szolgálatának időtartama nem ismert.

Juan Escallar 1624-ben született Barcelonában, és a fent említett néven lépett be szülővárosának karmelita rendjébe (Province de San José). Nagyon elkötelezett volt Szent Teréz emlékéhez, és minden erejével azon volt, hogy Keresztes Szent János boldoggá avatását elérje. Mivel figyelemre méltó tehetséggel volt megáldva²⁸, nagyon aktívan tevékenykedett a spanyol kongregáció érdekében. 1682-ben a kongregáció generálisa lett, és 1688-ig töltötte be ezt a tisztséget. Alcalában halt meg 1700. január 20-án.²⁹

Kérdéses, hogy Náray hol találkozhatott Escalar szerzeményével. Talán szülőföldjén, mely a Zágrábi egyházmegyéhez tartozott, a helyi rítusnak már korábban is része lehetett a himnusz (de a zágrábi breviáriumban sincs benne, és a pálos forrás is későbbi, mint az ének fordítása). Vagy valószínűbb, hogy inkább Rómában, tanulmányai alatt. Hogy személyesen is ismert-e Escalart, vagy csak a szerzeményeit, nem tudni. Amennyiben Náray Rómában ismerte meg a *Te Jo-*

²⁵ Giuseppe-Antonio PATRIGIANI, *Il Divoto di S. Giuseppe*, 1707, 69. „[...] l’Uffizio tutto proprio del Santo, composto dal M. R. P. Generale F. Gio. della Concenzione.”

²⁶ Ezért tételezhette fel tévesen Wilmart azt kutatásai kezdetén, hogy a vers szerzője a rendet 1671-ben aktuálisan vezető generális, a francia Philippe de la Trinité (1665. április 18. – 1671. február 28.) vagy utódja, a bajor Alexandre de Jesus-Marie (1671. április 18. – 1674. április 14.).

²⁷ WILMART, *L’office de saint Joseph...*, 18. j. i. m., 9.

²⁸ Minden bizonnyal művelt volt. A szakirodalom rámutatott, hogy a *Te Joseph* himnusz első strófa utolsó sora (*Castro foedere Virgini*) mintha Horatiusra emlékeztetne (*Certo foedere castitas*: vö. *Od. III, XVIII, 23*). WILMART, *L’office de saint Joseph...*, 18. j. i. m., 9.

²⁹ WILMART, *L’office de saint Joseph...*, 18. j. i. m., 9.

*seph*et, akkor a himnusz keletkezésének idejét még korábbra lehet tenni. Ha viszont Rómából való hazaérkezése után (1668) találkozott vele, fölmerül a kérdés, vajon milyen kapcsolatokat ápolt Náray Rómával, amik/akik által hozzájutott itthonról a római újdonságokhoz, könyvekhez. A *Repertorium Hymnologicum* egy 1672-es kármelita breviáriumot jelöl meg a *Te Joseph*... legelső forrásaként, esetleg ehhez jutott hozzá valahol.

Mindenesetre bizonyos, hogy Náray ismerte a himnuszt, és 10 versszakos énekéből 4 versszak a *Te Joseph celebrant*... fordítása. Maradt még további hat strófa, melyek valahonnan máshonnan származnak. És ezen a ponton szeretném megköszönni Szoliva Gábrielnek, hogy felhívta a figyelmem, hogy a Náraynál a címben szereplő „*breviarii hymnis*” kifejezést egészen konkrétan kell értelmezni: azaz nem általában a breviárium himnuszaiából, hanem valóban több himnusból fordított, és rámutatott arra, hogy Escalarnak van további két Szent Józsefről szóló himnusza, *Caelitum Joseph decus*...³⁰ és *Iste quem laeti colimus*...³¹ kezdettel, melyek egy időben keletkezettek³² a *Te Joseph*fel. Szent József modern officiumát és benne e három himnuszt XI. Kelemen pápa vezette be hivatalosan 1714-ben, a himnuszok ezután váltak széles körben elterjedtekké, melyet Escalar nem ért meg, és a dátumot tekintve Nárayra sem ez hatott.³³ Viszont e két másik himnusból összerakható Náray énekének maradék hat versszaka, ahogy ezt az alábbi táblázat mutatja.

Náray	Escalar
József menyébeli több szentek dicsőssége	Te Joseph celebrant (I) ³⁴ Caelitum, Ioseph, decus (C) Iste, quem laeti colimus (I)
1. József menyébeli több szentek dicsőssége: Éltünk reménye, világ ékessége: Hogy dicsiretidet vígan énekeljük, Tégy bódog jót velünk.	C1. Caelitum, Ioseph, decus , atque nostrae Certa spes vitae, columenque mundi, quas tibi laeti canimus, benignus suscipe laudes.

³⁰ CHEVALIER 3535.

³¹ CHEVALIER 9155.

³² Wilmart tanulmánya természetesen megemlíti e két himnuszt is, de ehhez az íráshoz Szoliva Gábriel szíves segítsége után fértem csak hozzá. WILMART, *L'office de saint Joseph*..., 3, 8.

³³ *Enchiridion*..., 15. j. i. m., 1378; SZOLIVA, 21. j. i. m., 87.

³⁴ A versszakok számozásánál a könnyebb átláthatóság kedvéért egy betű is szerepel, mely az adott Escalar-himnusz első betűjére utal.

2. Téged Szent József Angyali seregek,
Téged dicsíjjenek a' földi emberek;
Ki Szent szövetségből Szűznek Férje löttél,
És szűzen éltél.
3. Terhesnek hogy láttad lenni Szűz Mariát,
Csudálva, gondban estél azon miatt,
Jézust Szent Lélektül fogantottnak lenni,
Angyal beszéli.
4. Született Jézussal Egyiptusban szaladsz;
Kit Jeruzsalembe, keresvén meg találsz;
Majd öröme okot, és majd siralomra,
Ily dolgok közt látsz.
5. Proféták által jövendölt Messiást,
Te szemmel nézed, s térden imádod azt;
Királyok Királya, Poklon győzedelmes,
Néked engedelmes.
6. Boldog halál után mások, Istent látják;
Érdemlett Pálmákat csak akkorra várják;
De József földön is boldogabb többenél,
Istennek együtt él.
7. Ez kinek a szép dicsős győzedelmét;
Jó keresztények mindenütt éneklék,
Mai nap József érdemlett életre,
Jutni örökre.
8. O igen boldog, igen ő szerencsés;
Kinek utolsó óráján Jézus, és:
A Szűz Maria, boldogul jelen volt,
Mínd a míg meg hólt.
- C2. Te, satum David, statuit Creator
Virginis sponsum, voluitque Verbi
te patrem dici, dedit et ministrum
esse salutis.
- T1. **Te, Ioseph, celebrent** agmina caelitem,
Te cuncti resonent Christiadam chori,
Qui, clarus meritis, iunctus es inclitae,
Casto foedere Virgini.
- T2. Almo cum tumidam germine coniugem
admirans dubio tangeris anxius,
afflatu superi Flaminis, Angelus
conceptum puerum docet.
- T3. Tu natum Dominum stringis, ad exteras
Aegypti profugum tu sequeris plagas;
Amissum Solymis quaeris et invenis,
miscens gaudia fletibus.
- C3. Tu, Redemptorem stabulo iacentem,
quem chorus vatum cecinit futurum,
aspicis gaudens, sociusque matris
primus adoras.
- C4. Rex Deus regum, dominator orbis,
cuius ad nutum tremit infernorum
turba, cui pronus famulatur aether,
se tibi subdit.
- T4. Electos reliquos mors pia consecrat
Palmamque emeritos gloria suscipit;
Tu vivens, Superis par, frueris Deo,
Mira sorte beatior.
- I1. Iste, quem laeti colimus,** fideles
Cuius excelsos canimus triumphos,
Hac die Ioseph meruit perennis
gaudia vitae.
- I2. O nimis felix, nimis o beatus,
Cuius extremam vigiles ad horam
Christus et Virgo simul astiterunt
ore sereno.

9. Már, mi mennyekben meg dicsőülttett;
Kérjük mutasson hozzánk szeretetet,
Bűnünk bocsánatját nyerjen az Istentől,
Ójon ellenségétől.
10. Dicsirjük és áldjuk a Szentháromságot;
Ki Józsefnek adott menyben boldogságot;
Nyerjünk érdemiért mi is békességet,
S örök üdvösséget. Amen.
13. Iustus insignis, laqueo solutus
Carnis, ad sedes placido sopore
Migrat aeternas, rutilisque cingit
tempora sertis.
14. Ergo regnantem, flagitemus omnes,
Adsit ut nobis, veniamque nostris
obtinens culpis, tribuat supernae
munera pacis.
- C5. Laus sit excelsae Triadi perennis,
quae, tibi insignes tribuens honores,
et tuis nobis meritis beatae
gaudia vitae.
- T5. Nobis, summa Trias, parce precantibus;
da Ioseph meritis sidera scandere,
ut tandem liceat nos tibi perpetim
gratum promere canticum. Amen.
15. Sint tibi plausus, tibi sint honores,
Trine qui regnas Deus, et coronas
aureas servo tribuis fideli
omne per aevum. Amen.

Náray tehát 3 himnuszról fordított egy éneket úgy összerakva egy homogén egésszé, hogy egy bevezető dicsérő versszak után a József életében történt események következnek, melyeknek időrendje nem sérült a latin énekek versszakainak szétszedésével és újra összerakásával, és lezárja azt szintén egy dicsérő versszakkal és doxológiával, mely ugyan mindhárom latin himnusz végén más-ként szerepel, de logikusan csak az egyikből veszi át.

Tény, hogy e három ének breviáriumi himnusz lett. És tény, hogy egyes 17. századi breviáriumokban már olvashatók voltak, de ennek ellenére sem sikerült azonosítanom, vajon mit használt Náray konkrétan: pontosan melyik volt az a breviárium, amiben már benne voltak e versek, találkozhatott-e Escalarral Rómában, találkozhatott-e a himnuszokkal Rómában (római tanulmányai és a vers megírása/fordítása közt 6–8 év telhetett el), talán sosem fog kiderülni, de talán nem is lényeges azok után, hogy ismerjük a forrásként használt szövegeket.

Ha a három latin himnusz és a *József mennybéli szentek...* verselését és dallamát vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a három Escalar-műből a *Te Joseph...* aszklépiadészi strófában, tehát 12-12-12-8-as szótagszámú versszakokban, a másik kettő Szapphói strófában, tehát 11-11-11-5-ben íródott. Náray verse leginkább e két utóbbit követi, de nem tökéletes a képlete, a 11-es sorok itt-ott 12-esek, az 5-ös sorok több helyütt 6 szótagúak. Kézenfekvő lenne, hogy ha nem is a *Te Joseph...* dallamát, melynek eltér a verselése, de a másik kettőből valamelyiket használta volna fel, de nem. Vett három latin himnuszt, melyekből megalkotta a szöveget, és vett egy negyediket, amelyből a dallamot. Papp Géza az RMDT II. 110. számú tételben³⁵ vizsgálja e dallamot, melyet Náray két énekhez is használt, az *Üdvözlégy ó szép mennyek királynéja...* és a *József mennybéli több szentek dicsősége...* esetében (mindkettőnél ad kottát, nótajelzése egyiknek sincs), és a következőket mondja róla: „Az Iste confessor himnusz gregorián dallamának ritmizált – mégpedig a sapphicus strófának nem metrikusan, hanem a középkorban megszőkott, és a XVII. században felújított hangsúlyosan ritmizált – változata [...] Hogy a nép már azelőtt is ebben a ritmusban énekelt, nem bizonyítható, lehet, hogy Náray alakítása. További folyamatos élete is ismeretlen.”³⁶

A Szent József énekhez hasonló módszerrel állította össze mártírokról szóló énekét is Náray, de azt egyelőre nem sikerült teljes egészében összerakni. A *Breviarium Romanum* Commune részében, a több mártír ünnepére való két himnusból a 17 versszakos *Tiszteljük örömmel szentek érdemeiket...* 9 versszaka rakható össze, a maradék nyolc még várja, hogy megtaláljuk forrását. A dallamról itt is elmondható, hogy egy közismert melódiát (*Mittit ad virginem...* – *Küldé az Úristen...*) alakított, formált át Náray.³⁷

³⁵ RMDT II, 259, 509–510.

³⁶ RMDT II, nr. 110. Az *Iste confessorról*: CHEVALIER, nr. 9136.

³⁷ RMDT II. 149b.

Náray
Cantio de SS. Martyribus.

1. Tiszteljük örömmel, Szentek érdemeiket;
Sok szenvedésekben szép győzedelmeket,
Nagy viselt dolgokat vígan énekeljünk
Fő bátor hárcokot.
2. Ezek azok, kiket világ esztelenül
Megvetet, üldözött, meg ölt kegyetlenül,
Ők is e világot mint fonnyadt virágot,
Kiveték kedvekből.
3. Ezek érted Jézus sok szenvedéseket,
Kegyetlen haragot, erős veréseket,
Semminek alíták szaggató horgokot;
Fogyatván magokot.
4. Pallos darabolja, vagdal szent tagokat,
Még sem hallja senki csak kis panaszokat;
Hanem a bátor szív, s jó lelkiismeret
mind eltűr azokat.
5. Némellyek közüllök tűzre hányattatnak,
Ehező vadaktúl mások szagattatnak,
Éles tövisek közt lófarkon némellyek
Széjjel ragadtatnak.

**Breviarium Romanum, Commune,
Plur. Mart. Hymnus³⁸ (S) – Breviarium
Romanum, Commune, Plur. Mart.
Hymnus – Ad matutinum³⁹ (A)⁴⁰**

- S1. **Sanctorum meritis inclyta gaudia**
Pangamus socii, gestaque fortia,
Nam gliscit animus promere cantibus
Victorum genus optimum.
- S2. Hi sunt quos retinens mundus inhorruit
Ipsam nam sterili flore peraridum
Sprevere penitus, teque secuti sunt,
Rex Christe bone caelitus.
- S3. Hi pro te furias atque ferocia
Calcarunt hominum saevaque verbera:
Cessit his lacerans fortiter ungula,
Nec carpsit penetralia.
- S4. Caeduntur gladiis more bidentium:
Non murmur resonat, non querimonia:
Se corde tacitomens bene conscia
Consevat patientiam.
- A1. **Aeterna Christi munera,**
Et martyrum victorias,
Laudes canentes debitas,
Laetis canamus mentibus.
- A2. Terrore victo saeculi,
Poenisque speritis corporis
Mortis sacrem compendio
Vitam beatam possident.
- A3. Traduntur igni martyres,
Et bestiarum dentibus:
Armata saevit unguis
Tortoris insani manus.

---

³⁸ *Breviarium Romanum...*, 17. j. i. m., 961.

³⁹ *Uo.*, 962.

⁴⁰ A breviáriumi himnuszok versszakainak számozásánál egy betű is szerepel, mely az adott himnusz első betűjére utal.

6. Mint szelíd bárányok dühöt farkasoktól,
Hívek üldöztetnek úgy a Pogányoktól,
Ördögtül ki gondolt sok szernyű kínokkal
Fosztatnak élettül.
7. Kömököt szagatják, béleket kivonják,
Fogokat tördelik, elevenen nyúzzák,
Magosra csigákon erőssen meg nyújtva
Mezítelen hagyják.
8. Mélységes völgyeken sűrű fák ágait,
Éles karók gyaránt vagdalgán hegyeit,
Magos kősziklákról reájok ugratják,
Szentek seregít.
9. Vas gerebenekkel testeket szagatják,
Tüzes cserepeken az után hurcolják,
Forró hév szurokkal, vagy forró olajjal,
Sebeket asztatják.
10. Holt testhez eleven nyújtózva köttetik,
Sötét mély boltokban éhen így tétetik,
Hogy enné holt testet, holott rút nyivektől
Maga is emésztetik.
11. Rostélyokon sütik, kövel agyon verik,
Hév forró ólom is szájokban töltenek,
Békák kígyók közé a rút bűdös tóban
Némellyeket vetik.
12. És ezen mód szerint sok szép Iffiakot,
Nagy főúri nemből gyenge leányokat,
Ezermi ezeret láthatnál szenvedni,
Illy szörnyű kínokat.
13. Zöldellő gyümölcsfák ha így égettetnek,
Hogy nem a szárazak inkább emésztetnek,
Bűnösöknek kínja a szentekhez képest,
Mí lesz Isten tudja.
14. Akikre e világ nem érdemes szentek
Ezeket szenvedik; Te pedig a testnek
szüntelen kedvezvén éled világodat,
gondold meg magadat.
- A4. Nudata pendent viscera,
Sanguis sacratus funditur:
Sed permanent immobiles
Vitae perennis gratia.
- A5. Te nunc redemptor quaesumus,
Ut martyrum consortio
Iungas precantes servulos
In sempiterna saecula. Amen

15. Jámborok igazak akik sokat túrnek,
Amint írva vagyon alig üdvözlnek,
Te midön lelkedet sok bűnnel terheled,
hogy üdvözlusz véled.
16. Mely szó, mely nyelv lehet aki meg mondhatna,
A dicső szenteknek, mi legyen jutalma,
Mert vannak folyó vér szép piros színekben,
Zöld laurus fejekben.
17. Jézus győzedelmes MártYROK Ereje,
Adj rajtunk is tessék szent keresztnek jele,
Hogy szenvedés által dicsőségben hozzád
Minket is emelje. Amen.
- S5. Quae vox, quae poterit lingua retexere,
Quae tu martyribus munera praeparas?
Rubri nam fluido sanguine laureis
Ditantur bene fulgidis.
- S6. Te summa deitas, unaque poscimus,
Ut culpas abluas, noxia subtrahas,
Des pacem famulis, nos quoque gloriam
Per cuncta tibi saecula. Amen

Hogy Náray a zenében is jártas volt, zenei tanulmányokat végzett, és plébánosként sokat tett egyházközségei zenei életének fellendítéséért, ez ismert tény a szakirodalomban,⁴¹ a most tárgyaltakból pedig kiderülhetett, hogy ő maga is költött énekeket, ami nemcsak a szövegek megformálását jelenti, hanem azok dal-lamáihoz is bátran nyúlt hozzá.

Összegezve elmondható, hogy Náray György pontosan ismerte a korában fellelhető énekes anyagot, változatos források álltak rendelkezésére, és használta is azokat: legendák, breviáriumi himnuszok, szekvenciák, kortárs költemények, melyekhez jó érzékkel nyúlt énekeskönyve összeállításakor. Mindezek fényében adott a feladat, ki lett jelölve egy lehetséges út, mely mentén lehet folytatni az énekek feldolgozását

---

⁴¹ BÉKESI, *Magyar egyházi írók...*, 2. j. i. m., 6; SILL, *Csütörtök mezőváros...*, 2. j. i. m., 152–158.